

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ મંથાલ
અમદાવાદ
ગુજરાત કૉપીરાઇટ-મંથાલ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલ

(ગુજરાત કૉપીરાઇટ વિભાગ)

અનુક્રમાંક ૬૨૪ કિંમત

ગ્રંથનામ મુંબઈ દલિયાળું મંથાલ
ભૂગોળ :

વર્ગોક

મુંબઈ ઇલાકાનું પ્રસ્નોત્ર.

ભૂગોળ
બાળકોને માટે

ક્રીથી છાપવાનો હક મલેકોએ રાખેલો છે.

નકલ ૫૦૦)

મુંબઈ:

પારસી પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પા. ન.

ખંખાતાએ છાપ્યું છે.

છપાવનાર તથા વેચનાર, મુંબઈ કાળકાદેવીને

રસ્તે રામવાડી પાથે ઇશ્વરદાશ લાવેશ્વરી

વાલા પાસેથી મલશે.

કીંમત દોડ આનો.

528

મુંબઈ ઇલાકા.

સવાલ—મુંબઈ ઇલાકાની હદ કેટલી ?

જવાબ—ઉત્તરમાં ગાયકવાડ અને હોલકરના મુલખો, પૂર્વમાં સીંધા હોલકર, અને નીળમના મુલખો, દક્ષિણમાં ગોમાંતક અને મદ્રાસ ઇલાકા, પશ્ચિમાં અખાત-

નું અખાત અને આરબી સમુદ્ર.

સ—તેનું ક્ષેત્ર કુળ કેટલું ?

જ—તેનું ક્ષેત્ર કુળ ૧૮૦૭૧૫.

સ—મુંબઈ ઇલાકામાં વસ્તી કેટલી છે ?

જ—આસરે ૧૬૪૦૦૦૦૦.

સ—મુંબઈ ઇલાકામાં કયાકયા દેશો છે ?

જ—એ ઇલાકામાં ગુજરાત દેશનો થોડો ભાગ, સીંધ દેશ, માહરાષ્ટ્ર દેશ, દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર, કોકણપટ્ટીનો થોડો ભાગ, પશ્ચિમ કિનારે મુંબઈ વગેરે બેટા છે,

સ—સર્વે શહેરમાં પ્રખ્યાત ગામ કહ્યું છે ?

જ—મુખ્ય બેટ પ્રખ્યાત છે તેમાં અંગ્રેજ સ-
રકારની રાજધાનીનું મથક છે, અને તે
નું ઉત્તમ પ્રકારનું બંદર હોવાથી વેપારી
ઓની મુખ્ય જગા છે.

સ—મુખ્ય કયી જગ્યાએ છે ?

જ—હિંદુસ્થાનની પશ્ચિમે એક માહટું વેપાર
નું બંદર છે,

સ—મુખ્યમાં કેટલા માણસની વસ્તી છે ?

જ—આસરે છ લાખ માણસની છે, તેમાં હિંદુ
પારસી, ખોજ, મેમાણ, મુસલમાન,
અંગ્રેજ, ઇત્યાદી રહે છે.

સ—મુખ્ય શેહરનો દેખાવ કેહવી શીતનો છે ?

જ—મુખ્ય શેહર અને તેનું બંદર ધણું શો-
ભીતું અને જોવા લાયક છે, તેમાં હજારો
દેશી શોભાયમાન સીજોમાં કા-
પડ, શુત્રના ઇત્યાદી ઇત્યાદી ચંત્રો, રેશ-
મ, કાપડ, છત્રી, કમીઆણું, હાડી, જુ-

અમર વીગેરેનો પુઠકળ માલ આવે છે. તે
માં ધરો, ખાગ, ખગીચા ધણા શોભાય
માન સણગારેલા અને ઊંચી ખાંધણીના છે
તેમાં કેટલાકતો સાત મજલાના શોભીતા
છે, તેની જમીન સખત પથરની છે તે
થી પાણી ધણુ મીથુ નથી માટે ગામથી
આઠ મૈત્ર ને છેટે વ્યારનું મોહકું તલા-
વ ખાંધીને તેમાં મોહટા મોહટા નલ મુ-
કીને શેહરમાં પાણી લાવેલું છે, તે પા-
ણી ધણું સરસ અને મીથું છે પણ હું
નાળામાં તલાવનું પાણી ધટી જવાથી
ખીજી તલાવ તુલશી ગામમાં ખાંધીને બે
હું તલાવમાં નલ મુકીને શેહરમાં પાણી
આવેથી સાતે મજલે પાણી પોહચશે.

મ—મુંખઈ ધલાકાની ધનસાફની મોટી જગ્યા
અને ગવરનર શાહેબની રાજગાદી ક્યાં છે?

જ—ધનસાફની મોટી અદાલત અને ગવરનર

શાહેબની રાજગાદી મુંબઈમાં છે.

સ—મુંબઈ ધલાકો તે થું ?

જ—મુંબઈના તાબામાં કેટલાક સ્વસ્થાન, પ્રાંતો,
અને શહેરો છે તેથી ધલાકો ગણાય.

સ—મુંબઈ ધલાકાના કેટલા ભાગ છે?

જ—પાંચ, ૧ સિંધ પ્રાંત, કચ્છ પ્રાંત, ગુજરાત
પ્રાંત, ગિત્તર અને દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર.

સ—મુંબઈ ધલાકાની ચારે દિશાના પ્રાંત કયા છે?

જ—પંજાબ ધલાકાનો દામન પ્રાંત, ભાવનપૂર,
અલ્હીસ્તાનનો ભાગ ગિત્તરે. જેસલ-
મીર, ને મારવાડ, પૂર્વે. કચ્છ તથા
આરબી સમુદ્ર દક્ષિણે. અલ્હીસ્તાન
તથા સુલેમાનના પાહાડો પશ્ચિમે છે.

સ—સિંધ પ્રાંતના કેટલા જિલ્લા છે?

જ—ચાર, હેદ્રાબાદ જિલ્લો, શિકારપૂર જિલ્લો,
કરાંચી જિલ્લો, અને હદ પાસેના સ્વસ્થાન.

સ—ગિત્તરમાં સિંધ પ્રાંતનો કયો જિલ્લો છે?

જ--શિકારપૂર જીલ્લો.

સ--શિકાર પૂરથી કરાચી જવાનો રસ્તો કયો ?

જ--શિકાર પૂરથી દક્ષિણે જતા ખેર પૂર, અને તેની દક્ષિણે જઈએ તો હૈદરાબાદ, અને હૈદરાબાદથી પશ્ચિમે સિંધુ નદી ઊતરીને કરાચી જવાય.

સ--સિંધુ પ્રાંતમાં શહેરો અને નદી કહી છે?

જ--મોહટામાં મોહટી નદી સિંધુ, અને શહેરોમાં કરાચી, ઠઠા, હૈદરાબાદ, સકર, ખર, અમરકોટ, મિયુન કોટ, પેશાવર, અટક, લાડક, અથવા લેહ વીગરે શહેરો છે.

સ--સિંધુ નદીનું ખીણું નામ છેક નહીં અને તેનું મૂળ અને મૂખ કયાં છે ?

જ--એ નદીનું અટક, અને ઘાંડસ બે નામ છે, અને સ્વતંત્ર દીમેટના પહાડમાંથી નીકળીને હિંદુસ્થાનની પશ્ચિમ હદ પર થઈ અરબી સમુદ્રને મળે છે.

સ—સિંધુ નદીનું નામ અટક કેમ પડ્યું ?

જ—સિંધુ નદીની પેલી તરફ જતા મુસલમાનો
 થી હિંદુ ખીણને અટક્યા અને તે જા-
 પર અકબર બાદશાહે અટક નામે દિ-
 ક્ષણે બાંધેલો છે તેથી.

સ—અંગ્રેજો સિંધ પ્રાંત ક્યારે લીધો ?

જ—સને ૧૮૪૨-૪૩માં સર ચારલ્સ નેપીઅ-
 રે લડાઈથી સિંધના રાજ ચલાવનાર અ-
 મીરો પાસેથી જીતી લીધો.

સ—સિંધ પ્રાંતના જીલ્લા, અને ક્ષેત્ર કૃષ્ણ અને
 રહેવાસીની વસ્તી કેટલી છે?

જ—જીલ્લાનું નામ—મુખ્ય શહેર—ક્ષેત્રકૃષ્ણ—વસ્તી
 કરાંચી કરાંચી ૨૩૧૬૦ ૩૭૨૧૮૨
 હૈદ્રાબાદ હૈદ્રાબાદ ૨૬૭૬૦ ૭૦૩૨૯૬
 શિકારપૂર શિકારપૂર ૧૧૫૩૨ ૬૫૦૩૦૪
 હદ પાસેના, જમકબાબાદ ૨૧૪૭ ૪૨૯૫૫
 રસ્વથાન

સ—સિંધ પ્રાંતથી દક્ષિણમાં જવાથી કયો પ્રાંત છે?

જ—કચ્છ પ્રાંત.

સ—તેમાં મુખ્ય શહેર કેટલા છે?

જ—બે. બુજ, અને માંડવી છે.

સ—કચ્છની ચારે દિશામાં શું છે?

જ—ઉત્તરે કચ્છનું રણ, અને તેની પાછળ
સિંધ પ્રાંત. પૂર્વે ગાયકવાડનું રાજ્ય
દક્ષિણે. કચ્છનું અખાત પરિચમે સિં
ધુ નદીનું મુખ છે.

સ—કચ્છ પ્રાંતમાં નદી કે પાહાડ વીગેરે કંઈ છે?

જ—રણને લીધે કોઈ પણ નદી આવેલી નથી,
ડુંગરોની આળો લાખી નામે મુખ્ય છે.

સ—કચ્છ પ્રાંતથી અગ્નિ કોણમાં કયો પ્રાંત આવે?

જ—ગુજરાત પ્રાંત આવે.

સ—ગુજરાત પ્રાંતની ચારે દિશા, હદ શું છે?

જ—ગુજરાતને મારવાડ, શીરોહી, મેવાડ, ઉ-
ત્તરે. દમણ, ગંગાનદી, અને યાણા છલેલો,

અંબાતનું અખાત અને આરખી સમુદ્ર,
દક્ષિણે. માળવા, પાનદેશ, સાતપુડાનો પા
હાડ, પૂર્વે, કચ્છનું રણ, કચ્છનો અખાત,
અને આરખી સમુદ્ર પરિચમે.

સ—અસલ રાજધાની ગુજરાતમાં કયા શહેરમાં
હતી. અને હાલ કયા શહેરમાં છે અને
કઈ નદી ઉપર તે વેળાએ શહેરો હતા?

જ—અસલ સિંધપુર, પાટણમાં રાજધાની હતી,
અને તે સરસ્વતી નદીના કાંઠા પર છે.
અને હાલની રાજધાનીનું શહેર અમદાવાદ
તે સાબરમતીને કાંઠે છે.

સ—અંગ્રેજ સરકારની એજન્સી કેટલી છે અને
તે દરેકનું નામ શું?

જ—પાંચ, તેમાં ૧ કાઠીઆવાડ. ૨ પાલણપૂર.
૩ મહિકાંઠા. ૪ રેવાકાંઠા. ૫ સુરત એજન્સી.

સ—જે એજન્સીમાં મુખ્ય શહેર કયાં કયા છે.
અને તે કઈ નદી ઉપર છે?

જ-એજસીનું- મુખ્ય શહેર-તે નદી ઉપર છે
 કાઠીઆવાડમાં રાજકોટ આજી નદી
 પાલણપૂરમાં ડીસા ખનાસ નદી
 મહીકાંઠામાં સાદરા, ધંડર સાબરમતી નદી
 રેવાકાંઠામાં નાદોડ નર્મદા નદી
 ,, બુથાવાડા મહી નદી
 સુરત વાસંદા, ધર્મપૂર, સચીલ. તાપી(સુરતમાં)
 મે-યુજરાતમાં નદીઓ, અને તે ઉપર શહેર,
 કસબા કેટલા છે?

જ- નદીઓ શહેર અને કસબા
 ૧ ખનાસ. રાધણપૂર, ડીસા, વીગેરે.
 ૨ સરસ્વતી. પાટણ, સિધપૂર, ઘંતા વગેરે.
 ૩ સાબરમતી. અમદાવાદ, સાદરા, પેથાપૂર.
 ૪ મેન્વો. હરસોળ.
 ૫ ખાસી. દેસાસણ, બાલપુર.
 ૬ વાતક. મેમદાવાદ.
 ૭ શેઠી. ખેડા, ડાકોર, વાડાશીનોર.

૮ વિસ્વામિત્રી. વડોદરા.

૯ મહી. ખંભાત, લુણાવાડા.

૧૦ ઢાઢર. ટંકારીઆ ખંદર

૧૧ નર્મદા, મોહીછંડ, ભરચ, ચાણોદ, કન્યાલી.
(નાદોડ વીગેરે

૧૨ કીમ, ધલાન, કાઠોદ્રી.

૧૩ તાપી. સુરત, ખરાનપૂર, રાંદેર.

૧૪ મીઢોલા. ખારડોલી, વ્યારા, વીગેરે

૧૫ પુર્ણ. નવસારી, ખુદારી, વાલો, વી.

૧૬ અખાંકા ખીલીમોરા, કસમો.

૧૭ કાવેરી. ચીકલી કસમો.

૧૮ ઐરગા. બલસાડ કસમો.

૧૯ પાર. પારનેરા, ડુંગરી કીલ્લો છે.

૨૦ કોલક. ખગવાડા, કસમો.

૨૧ દામણ ગંગા દમણ, શેહરફરગીનું રાજ છે.

સ—ગુજરાતમાં કેટલા રાજાની સત્તા છે?

જ—ગુજરાતનો ધણો ખરો ભાગ હાલ અંગ્રેજો

સરકારનો છે, અને કેટલોક ભાગ ગાયક-
વાડ સરકારનો, અને જુજ ભાગ નવાખનો
તથા હિંદુ રાજાનો છે.

સ—ગુજરાતના ચાર જિલ્લાનું ક્ષેત્રફળ, વસ્તી,
નદી, કેટલી?

જ—જિલ્લો, મુખ્ય શહેર, ક્ષેત્રફળ, વસ્તી, નદી,
સુરત સુરત ૧૫૩૯ ૪૯૩૦૦૦ તાપી
ભરૂચ ભરૂચ ૧૩૨૫ ૨૯૧૦૦૦ નર્મદા
ખેડા ખેડા ૧૩૭૫ ૫૮૦૭૦૦ વાત્રક

અમદાવાદ, અમદાવાદ ૪૪૦૨ ૮૩૯૭૩૭ સાબરમતી

સ—ગુજરાત પ્રાંતની દક્ષિણે જાયતો કયાં જવાય?

જ—મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની કાકણ પટ્ટીમાં.

સ—મહારાષ્ટ્ર દેશની ચારે દિશાની હદ શું ?

જ—સાતપડાનો પાહાડ ઉત્તરે, વાહીન ગંગા

અને વરધા નદીઓ પૂર્વે; આરબી સમુદ્ર

પશ્ચિમે, દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંત દક્ષિણે.

સ—મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતના જે ભાગ શા કારણે થયા?

અને દરેક ભાગનું નામ શું? અને ત્યાંના
રેલનાર લોકની જાત શી?

જ—મહારાષ્ટ્ર પ્રાંતની વચ્ચે સહ્યાદ્રી પર્વત છે
તેથી એ પ્રાંતના બે ભાગ થયા છે. એ
પર્વતની પશ્ચિમ ભાગને કોંકણ પટ્ટી ક-
હેછે. મધ્યના રેલવાશીને કુકણા કહેછે. એ
પર્વતની પૂર્વ તરફના ભાગને દક્ષિણ કહેછે;
અને ત્યાંના રેલવાશીને દક્ષિણી કહેછે.

સ—એ પર્વતના દક્ષિણ ભાગમાં કયાં કયાં જી
લ્લા છે? અને મુખ્ય શહેર, તેનું ક્ષેત્ર કંઈ,
વસ્તી, અને નદી કંઈ છે?

જ—જીલ્લા શહેર ક્ષેત્રકંઈ, વસ્તી, નદી,
ખાનદેશ. ધુળીઆ. ૧૨૦૭૪ ૭૭૮૨૦૦ તાપી.
અહમદા. અહમદા ૧૦૪૧૫ ૯૯૫૫૯૦ સીની
નગર. નગર.

સોલાપૂર. સોલાપૂર ૮૫૬૫ ૬૭૫૧૧૫ સીના

પુના પુના ૫૨૫૦ ૮૦૦૦૦૦ {મુળા મુઠા
સતારા સતારા ૯૩૨૭ ૯૦૮૦૫૩ {ના સંગમે
સ—કોકણ પ્રાંતમાં જીલ્લા અને મુખ્ય શહેર,
ક્ષેત્રફળ, વસ્તી કેટલી?

જ—જિલ્લા, મુખ્ય, ક્ષેત્રફળ, વસ્તી, નદી.

થાણા-અલીબાગ, થાણા ૫૪૦૦ ૮૭૪૫૭૦ કાલુ.

રતનાગીરી. રતનાગીરી ૪૫૦૦ ૬૭૨૧૯૭ ખંદર

સ—મહારાષ્ટ્ર દેશમાં, નદી, શહેર, કસબા, કેટલા?

જ—નદીઓ, શહેર,

તાપી, બરાનપૂર, મૂરત.

ગોદાવરી નાશીક, પંડેણ, ઓરગાબાદ

ભીમા પઢરપૂર.

કૃષ્ણા જમખંડી, કમળાપૂર.

સ—મહારાષ્ટ્ર દેશમાં એજન્સી કેટલી ?

જ—એજન્સી, ભીલ સંસ્થાન, પેઠ જંજીરા,

ને ઝવાર સંસ્થાન, સાવંત વાડી હલ્દાદો.

સ—મહારાષ્ટ્ર એજન્સી કોના તાબામાં છે.

જ—ખાનદેશ કલેક્ટરના તાખામાં બીલસ-
સ્થાનની એજન્સી છે. થાંભા કલેક્ટર
ના તાખામાં પેઠ, અવાર, જંજીરા સંસ્થા
ન અને સાવંત વાડી ધલાકો છે.

સ—અંગ્રેજ સરકારના તાખામાં મહારાષ્ટ્ર દેશના
બે ભાગ કેહવી રીતે આવ્યા ?

જ—સને ૧૮૧૭ માં પેશવા સરકાર ખાસેથી.

સ—મહારાષ્ટ્ર દેશની દક્ષિણે જવાથી શુ આવે?

જ—ગોવા પ્રાંત, પોરટુગીઝ સરકારનું છે, તે
અને દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર પ્રાંત.

સ—દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર દેશની હદ કેટલી ?

જ—મહારાષ્ટ્ર ઉત્તરે, બગાળાનો ઉપસાગર પૂર્વે;
પોરટુગીઝનું ગોવા પ્રાંત પશ્ચિમે, અને
નિળમનું રાજ દક્ષિણે.

સ—દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રના જીલ્લાઓ, શહેરો, તે-
નું ક્ષેત્રફળ અને વસ્તી કેટલી ?

જ—જિલ્લા. શહેર. ક્ષેત્રફળ. વસ્તી.

કોલાપૂર. કોલાપૂર. ૫૦૦૦૦૦

બેલગામ. બેલગામ. ૧૩૧૦૬ ૧૦૩૩૪૦૦

ધારવાડ. ધારવાડ. ૬૦૭૦ ૭૫૪૩૬૦

સ—દક્ષિણ મહારાષ્ટ્ર દેશમાં નદી છે તે કય ?

જ—કૃષ્ણા ઉપર જમખડી, કમળા પૂર છે.

તુગબદ્રા ઉપર હમસાધઢ છે.

સ—મુખ્ય ઇલાકામાં પર્વતો કયાં છે ? અને તે ની જગ્યા કય ?

જ—સહ્યાંદ્રી પર્વતની દક્ષિણે મહારાષ્ટ્ર દેશ અને કોકણ ને જુદા પાડેલા છે. એ વી ગરે પાલીગઢા, ગીરનાર, પારનેરા, પાવા ગઢ વીગરે ડુંગરો છે. અને સાતપુડાનો પાહાડ છે.

સ—મુખ્ય ઇલાકામાં પોરટુગીઝનું રા જ કેટલું છે અને ક્યાં છે ?

જ—દમણ, દીવ અને ગોવા એ ત્રણ જગ્યાએ છે અને તે યુરોપ ખંડના પોરટુગાલના રાજા છે.

પૃથવી વીરો.

સવાલ—પૃથવીનો આકાર કેહવી રીતનો છે ?

જવાબ—પૃથવીનો આકાર ગોળ દડા જેવો છે.

સ—આપણે કેવી રીતે જાણીએ કે ગોળ દડા જેવો છે ?

જ—જે લોકો પૃથવીની આસપાસ પ્રદક્ષિણા કરી આવ્યા છે, તેમનાં ગ્રંથો ઉપરથી સાબીત થયું છે.

સ—પૃથવી ગોળ છે તેની સાબિતી શું ?

જ—તેની સાબિતીનાં કારણો ધણાં છે. ૧ હું જે લોકો વાહણમાં બેસીને એક ઠેકાણેથી ખીજે ઠેકાણે જાએ, અને પૃથવીની આસપાસ પ્રદક્ષિણા કરેતો, જ્યાંથી તેઓ પેહેલા નીકળ્યા હોય ત્યાં પાછા ફર્યા વગર આવે છે—૨ જુ ચંદ્ર ગ્રહણ થાય છે ત્યારે એક તરફ પૃથવી અને ખીજી તરફ ચંદ્ર રહે છે, તે વખતે પૃથવીની છાયા

ચંદ્ર ઉપર ગોળ આકારે પડે છે. ૩ જુ
દક્ષિણ દિશા તરફથી ઉત્તર દિશા તરફ
જે સોકો જાય છે તેને ઉત્તર ધ્રુવનો તા-
રો જાણામાં દેખાય છે. ૪ ધ્રુવ પૃથ્વી
ના સર્વે દેશોમાં સરજ એક સરખા વપ્તે
ઉગતો નથી, કોઈ દેશમાં સહવાર હોયતો
કોઈ દેશમાં બપોર અને કોઈ દેશમાં તે
વપ્તે રાત્ર પડુ હોય છે, તે ઉપરથી જણા
ય છે કે પૃથ્વી ગોળ છે.

સ—પૃથ્વીનો પરીધ કેટલા મૈલ છે ?

જ—આસરે પચીસ હજાર મૈલ છે.

સ—પૃથ્વીનો વ્યાસ કેટલા મૈલ છે ?

જ—આસરે આઠ હજાર મૈલ છે.

સ—પૃથ્વી ઉપર સપાટી કેટલી રીતે બની છે ?

જ—પાણી અને જમીન મલીને.

સ—પૃથ્વી ઉપર પાણી, અને જમીન કેટલી છે ?

જ—આખી પૃથ્વીના ત્રણ ભાગમાં બે ભાગથી
વધારે પાણી, બાકીની જમીન છે.

વ્યાખ્યાઓ.

સવાલ—નકશો એટલે શું ?

જવાબ—હરેકનો નમુનો અથવા તેનો આકારતે

સ—ખંડ એટલે શું ?

જ—જમીનનો મોટો ભાગ જેમાં ધણું શહેરો તે

સ—સંયોગિ ભૂમી એટલે શું ?

જ—જમીનના એ મોટા ભાગને સાંધનારો જે
જમીનનો સાંકડો ભાગ તે.

સ—ભૂશિર એટલે શું ?

જ—જે જમીનની અણી લાંબી વધીને સમુદ્ર-
માં ગએલી હોય તેને ભૂશિર અથવા ભૂ-
શલાકા અથવા કેપ કહે છે.

સ—પર્વત, ડુંગર કે માહાડ, કોને કહીએ ?

જ—જમીન ઉપર જે મોહટા ઊંચા ટેકરા હોય
તે ડુંગર, એવા ધણા ડુંગરો સાથે જો-
ડાઈ ધણાં ઊંચા હોય તે મહાડ, અને એવા
ઊંચા મહાડો જોડાઈને સાથે લાંબા,
પોહલા પથરાએલા હોય તે પર્વત કેહવાય છે.
પાણીનો ભાગ.

સ—પૃથ્વી ઉપર જળનો ભાગ કયા કયા છે ?

જ—નદી, સરોવર, સમુદ્ર, અખાત, ઉપસાગ-
ર, સામુદ્રકુંબી, માહાસાગર અને ખાડી.

સ—નદી એટલે શું ?

જ—ડુંગર, પર્વત, કે સરોવરમાંથી મીઠું પાણી

નીકલીને સમુદ્રને ગયે છેતે.

સ—સરોવર એટલે શું ?

જ—ચારે બાજુએ જમીનની વચમાં પાણી હોયતે

સ—સમુદ્ર એટલે શું ?

જ—પ્રારા પાણીનો દરીઓ ને મહાસાગરથી
નાહાનો તે.

સ—અખાત એટલે શું ?

જ—સમુદ્રનો ફાંટો ને ઘણો લાંબો ગએલો તે.

સ—ઉપસાગર એટલે શું ?

જ—અખાતનું મોટું પોહોલું થયેલું હોય તે.

સ—સમુદ્રકુળી તે શું ?

જ—પાણીના જે મોહટા ભાગને ને સાંકડો પા
ણીનો ભાગ સધિછ તે.

સ—માહાસાગર તે શું ?

જ—પૃથ્વી ઉપર પ્રારાપાણી નામોહટા સમુદ્રના
પાંચ ભાગ છે તેનો એક ભાગ તે.

સ—પાંચ માહાસાગર તે શું ?

જ—૧ ઉત્તર માહાસાગર, ૨ દક્ષિણ મહાસાગ
ર, ૩ આટલાન્ટીક મહાસાગર, ૪ પાસિ
ફિક મહાસાગર, ૫ હિંદી મહાસાગર, તે.

સ—ખાડી તે શું ?

જ—જે નદીનું મોહ પોહણું હોય અને તે સાથે સમુદ્ર મલીને બરતીનું પાણી નદી માં હે આવે તે ખાડી.

સ—નદીનું મૂખ કે મૂળ એટલે શું?

જ—જે ડેકાણેથી નદી નીકળે છે તેને મૂળ કહે છે. અને સમુદ્રને જ્યાં મળે છે, તે મૂખ કહે છે.

સ—જમીનના જે ભાગથી પાણીનો ભાગ ઉતરે તે આવે છે તે શું?

જ—જમીનનો ભાગ મહાદ્વીપથી ઉતરે તે સમુદ્ર. અને જમીનનો ભાગ દ્વીપથી ઉતરે તે સરોવર. તથા દ્વીપકલ્પથી ઉતરે તે ઊપસાગર. તથા મંયોગી ભમીયા ઉતરી સામુદ્રકુળી. કેપથી ઊતરી ખાડી બાણી.

દિશાઓ.

સવાલ—પૃથ્વીની દિશાઓ કેટલી છે?

જવાબ—ચાર દિશાઓ તેનાં નામ ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ, પશ્ચિમ.

સ—દિશાઓ કેમ પારખવી તે જાણો છો ?

જ—હાજી, સૂરજ ઉપરથી, જો સૂરજ ન દેખા
તો હોયતો ધ્રુવના તારા ઉપરથી, અને
તે તારો પણ ન દેખાતો હોય તો હોકા-
યાંત્ર વાહાણોમાં રાખેછે તે ઉપરથી.

સ—પૂર્વ અને પશ્ચીમ દિશા કેવી રીતે જાણવી?

જ—જે તરફ દર રોજ સૂરજ ઉગેછે તે પૂર્વ દિ-
શા, અને સાહેજે તે આયમે છે તે પશ્ચ-
ચીમ દિશા જાણવી.

સ—ઊત્તર અને દક્ષિણ દિશા કેહવીરીતે જાણાય?

જ—પૂર્વ દિશા તરફ આપણે મોહ કરીને ઉભા
રહેવું, એટલે આપણો ડાબો હાથ જે ત-
રફ હોય તે ઉત્તર દિશા, અને જમણો
હાથ જે તરફ હોય તે દક્ષિણ દિશા જાણવી.

સ—હોકાયાંત્ર કે ધ્રુવના તારાએ દિશાઓ કેહે-
વી રીતે જાણાય ?

જ—હોકાયાંત્ર એટલે વાહાણમાં રાખવાનો યં-
ત્ર તે મોહટા વાહણોમાં ખલાસોએ રા-
ખે છે, તે શૂર્ય ન દેખાય કે વાદળા ફે-
ય તે વખતે સર્વ દિશાઓ તે નોવાથી
જાણાય છે. તે યંત્રમાં સર્વ દિશા અને
ખુણા દેખાડાણું ચક્ર હોય છે, તેના

નીચે લોખંડની પટ્ટી છે તેના એક છે
 અને ચમક પાવાથી તે છેડા ઉત્તર દિશા
 તરફ રહે છે, અને ધ્રુવના તારાનું ઉગ
 વું પણ ઉત્તરમાં જ છે તે ચક્ર ઊપર સર્વ
 દિશા અને ખુણા ચીત્રેલા હોય છે તેથી
 ઉત્તર દિશાની સાંભે દક્ષિણ અને પૂર્વની
 સાંભે પસચીમ દિશા સેહેલાઈથી જણાય છે.

સ—ખૂણા કેટલા છે ?

જ—ચાર છે. ૧ વાયુ. ૨ હશાન. ૩ નૈરત્ય
 ૪ અગ્નિ.

સ—તે કહ કહ દિશાઓની વચ્ચે છે ?

જ—ઉત્તર અને પશ્ચિમ દિશાની વચ્ચે વાયુ
 ખુણો, ઉત્તર અને પૂર્વ દિશાની વચ્ચે
 હશાન ખુણો, તેમજ દક્ષિણ અને પશ્ચિ
 દિશાની વચ્ચે નૈરત્ય ખુણો, અને દક્ષિણ
 તથા પૂર્વ દિશાની વચ્ચે અગ્નિ ખુણો છે.

સમાપન.

